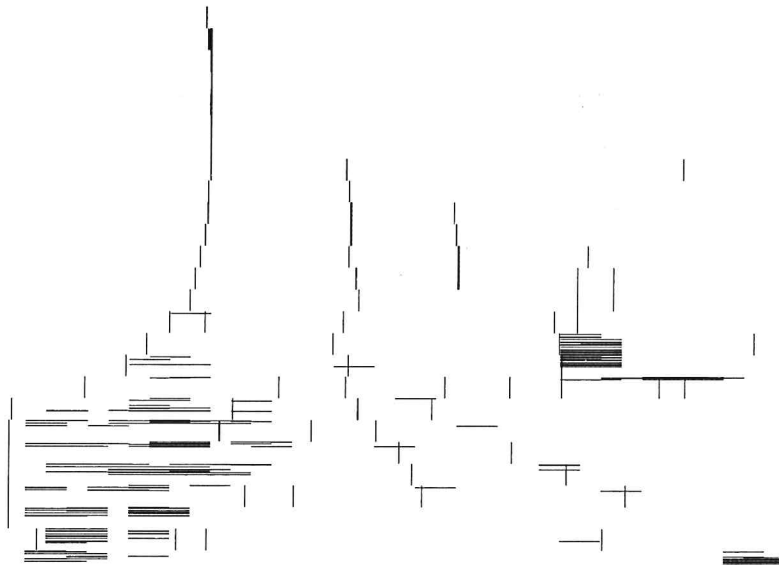

**Bedriftshelsetjenestens erfaringer med bruk av
Arbeidstilsynets veiledning til forskrift om Tungt og
ensformig arbeid til risikovurderinger i
transportbransjen.**

**Et samarbeidsprosjekt mellom Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI)
og Arbeidstilsynet**

**Inger Helene Gudding,
Arve Lie,
Bo Veiersted,
Odd Bjørnstad**

STAMI

Serie: STAMI-rapport Årg. 9, nr. 20 (2008)   ISSN: 1502-0932   Dato: 07.10.08

INNHOLDSFORTEGNELSE	SIDE
1. Forord	4
2. Bakgrunn	4
3. Materiale og metode	5
4. Resultater og kommentarer	8
4.1 Bakgrunnsdata fra spørreskjemaundersøkelsen .	s. 8
4.2 Transportbransjens bruk av BHT i tilknytning til kampanjen	s.10
4.3 Bedriftshelsetjenestens erfaringer med bruk av veiledningen til risikovurderinger .	.s.12
4.4 Bedriftshelsetjenestens syn på utformingen av veiledningen .	.s.14
4.5 Bedriftshelsetjenestens deltakelse ved tilsynsbesøk og kontakt med Arbeidstilsynet	19
4.6 Bedriftshelsetjenestens erfaringer med nytt informasjonsmateriell ..	20
5. Oppsummering	21
6. Referanser .	s. 23
7. Vedlegg	24
1. Arbeidstilsynets sjekklister	
2. Informasjonsbrev til deltakere	
3. Spørreskjema	
4. Vurderingsskjemaet SLIC	

RESYMÉ

STAMI har ved en kombinasjon av spørreskjema, supplerende intervjuer og referansegrupper kartlagt hvilke erfaringer bedriftshelsetjenesten har med Arbeidstilsynets veiledning til forskrift om Tungt og ensformig arbeid som verktøy ved risikovurderinger i transportbransjen. Kartleggingen gir samtidig bedriftshelsetjenestens vurdering av transportvirksomhetenes etterspørsel etter bistand i tilknytning til
- Europeisk uke, høsten 2007.

Totalt 67 ulike bedriftshelsetjenester mottok et spørreskjema. I alt 47 bedriftshelsetjenester hadde den nødvendige ergonomikompentansen til å fylle ut skjemaet og STAMI mottok 43 besvarelser. 12 tilfeldig utvalgte deltakere ga utfyllende kommentarer i et telefonintervju. Fire referansegrupper bidro i tillegg med innspill til veiledningens utforming og nytteverdi som verktøy ved risikovurderinger og andre bruksområder.

Antall deltakere som har bidratt til kartleggingen er få, slik at resultatene og de supplerende kommentarene i rapporten bør tolkes med forsiktighet.

Deltakernes tilbakemeldinger viser at kampanjen påvirket transportvirksomhetenes bruk av bedriftshelsetjenesten. Tilsynsbesøkene bidro til økt bruk av bedriftshelsetjenesten til bistand ved risikovurderinger og ved utarbeidelse av tiltaksplaner. Resultatene signaliserer en sammenheng mellom antall pålegg gitt av Arbeidstilsynet og virksomhetens bruk av bedriftshelsetjenestene.

Veiledningen var et viktig verktøy for bedriftshelsetjenesten ved risikovurderinger i transportbransjen. Bedriftshelsetjenestene mente teksten var nyttig og at de ulike vurderingsmodellene var klart beskrevet og enkle å overføre til praktiske arbeidssituasjoner.

Veiledningen ble i tillegg til risikovurderinger brukt til en rekke andre aktiviteter. Den var særlig nyttig som underlag ved ergonomisk kartlegging, rådgiving, undervisningsoppdrag og som referanse i rapporter. Bedriftshelsetjenestene bidro gjennom aktivitetene med viktig informasjon om veiledningens eksistens, innhold og bruksområder til virksomhetene.

Deltakerne bidro både gjennom spørreskjemaundersøkelsen, telefonintervjuer og referansegrupper med betydelig ros til veiledningen og med forslag til forbedringer. Arbeidstilsynets nye
in
modeller - Til hjelp i vurdering av
helsemessig risiko som hendig og informativ og fikk mange positive kommentarer. Men også dette verktøyet fikk konkrete forslag til forbedringer.

1. Forord.

Prosjektet *Bedriftshelsetjenestens erfaringer med bruk av Arbeidstilsynets veiledning til forskrift om til risikovurderinger i transportbransjen* ble gjennomført ved Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI) i 2007/2008. Prosjektet var et samarbeidsprosjekt mellom STAMI og Arbeidstilsynet.

Prosjektet ble ledet av seniorrådgiver/fysioterapeut Inger Helene Gudding. En prosjektgruppe bestående av representanter fra STAMI og Arbeidstilsynet bisto aktivt til gjennomføringen av prosjektet. Gruppen besto av overlege/rådgiver Arve Lie og seniorrådgiver Odd Bjørnstad fra Fagsekretariatet for BHT samt overlege/gruppeleder Bo Veiersted, alle STAMI. Fra Arbeidstilsynet bidro seniorrådgiver Harald Gran, seniorrådgiver Bjørg Hegdal samt seniorinspektør Eldri Kirkesola.

Arbeidstilsynet har bidratt med økonomisk støtte til gjennomføringen av prosjektet.

2. Bakgrunn.

Arbeidstilsynet utgir en rekke veiledninger som først og fremst er ment som brukervennlig verktøy for arbeidsgivere og arbeidstakere. STAMIs har gjennom sine kontakter med bedriftshelsetjenesten (BHT) et bestemt inntrykk av at bedriftshelsetjenesten er en aktiv bruker av veiledningene i ulike virksomheter og en viktig bidragsyter til implementeringen. Veiledningene kan i tillegg sees som et viktig bidrag til kvalitetssikring av BHTs rådgiverfunksjon. Erfaringer viser at mange virksomheter ber om supplerende kunnskap og bistand fra BHT. Bistanden skal sikre at veiledningene brukes hensiktsmessig som underlag for risikovurderinger i arbeidsmiljøet.

Forskrift om Tungt og ensformig arbeid ble første gang gitt ut i 1994 (1). Forskriften inkluderer en avgrenset veiledningsdel. Veiledningsdelen ble som papirutgave revidert siste gang i 2001. Den elektroniske versjonen fikk både ny struktur og en språklig oppdatering etter at den nye arbeidsmiljøloven trådte i kraft 1. januar 2006. Veiledningen vektlegger informativ tekst i kombinasjon med ulike vurderingsmodeller. Modellene benytter fargene rødt, gult og grønt til å angi grad av risiko for utvikling av muskel- og skjelettplager under ulike arbeidsforhold (1).

Arbeidstilsynet gjennomførte høsten 2007 tilsyns- og informasjonskampanjen "Rett belastning - Europeisk uke 2007" (2). Kampanjen vektla informasjon om god manuell håndtering som forebyggende tiltak mot muskel- og skjelettplager samt nødvendigheten av risikovurderinger før eventuelle tiltak settes i verk. Arbeidstilsynet gjennomførte i tillegg et betydelig antall tilsyn i transportbransjen som en annen viktig del av kampanjen. Transportbransjen omfatter i denne sammenhengen både virksomheter som har varetransport og bagasjehåndtering som hovedaktivitet, samt virksomheter som har dette som en del av aktiviteten.

Prosjektets formål:

1. Kartlegge om transportvirksomheter som fikk tilsyn i forbindelse med kampanjen "Rett belastning - Europeisk uke 2007", brukte BHT som rådgivere ved risikovurderinger og utarbeidelser av tiltaksplaner i ettertid.
2. Kartlegge hvilke nytte BHT har av veiledningen til forskrift om Tungt og ensformig arbeid som verktøy ved risikovurderinger og når tiltaksplaner skal utarbeides.

Samarbeidsprosjektet har hatt som hovedmålsetting å få fram BHTs praktiske nytte av den aktuelle veiledningen ved risikovurderinger. Arbeidstilsynet ville samtidig få nyttig informasjon om hvorvidt kampanjen og tilhørende tilsynsbesøk, påvirket virksomhetenes bruk av BHT.

Undersøkelsen ble også ansatt som viktig for STAMI og Fagsekretariatet for BHT. Den ville gi informasjon om transportvirksomhetenes bruk av egne bedriftshelsetjenester, samt BHTs erfaringer med veiledningen som bidrag til kvalitetssikringen av eget arbeid.

Prosjektet ønsket som tilleggs målsetting å høste erfaringer fra et praksisrelatert samarbeidsprosjekt mellom de to etatene. Prosjektet ses i dette perspektivet som et pilotprosjekt der Arbeidstilsynet får erfaringsbasert kunnskap om hvilken nytte BHT har av en utvalgt og sentral veiledning

3. Materiale og metode.

Informanter.

Bedriftshelsetjenester tilknyttet transportvirksomheter som alle har fått tilsynsbesøk i tilknytning til informasjonskampanjen "Rett belastning" ble inkludert i denne undersøkelsen.

Informantenes navn ble hentet fra tilsendte kopier av skjemaet "Prosjekt Rett belastning NP1129 (vedlegg 1)" som Arbeidstilsynet benyttet som sjekklister under tilsynsbesøkene. Skjemaene bidro i tillegg med annen informasjon, eksempelvis om BHT var til stede under tilsynene og om virksomhetenes tidligere bruk av bistand fra BHT.

Organisering av spørreskjemaundersøkelsen.

Arbeidstilsynet gjennomførte i perioden september - desember 2007 312 tilsyn i transportbransjen. Tilsynene var en del av kampanjen "Rett belastning - Europeisk uke". Transportbransjen omfattet i denne sammenhengen både virksomheter som transporterte gods eller varer som hovedaktivitet samt virksomheter der transportfunksjonen var en del av aktiviteten.

Arbeidstilsynet benyttet sjekklister med mulighet for avkryssninger og kommentarer som verktøy under tilsynsbesøkene. Sjekklister viste en oversikt over hvilke spørsmål som Arbeidstilsynet ønsket virksomhetenes svar på (vedlegg 1). Et av spørsmålene var om virksomheten hadde fast avtale med en BHT. Hvis ja på dette spørsmålet, skulle bedriftshelsetjenestens fulle navn og adresse oppgis. En kopi av sjekklister skulle sendes til STAMI.

STAMI mottok totalt 153 sjekklister samt navnene på 15 virksomheter som hadde fått tilsynsbesøk. I alt 116 virksomheter hadde avtale med en BHT, og BHTs navn og adresse var oppgitt. Av disse hadde 49 virksomheter felles bedriftshelsetjeneste med en eller flere av de andre virksomhetene. Oppsummeringen ga 67 ulike bedriftshelsetjenester, som alle fikk tilsendt et spørreskjema. Spørreskjemaet ble stilet til den ergonomiansvarlige i bedriftshelsetjenesten og hadde et informasjonsbrev som vedlegg (vedlegg 2). Brevet ga mottakeren en orientering om hva som var bakgrunnen for og hensikten med undersøkelsen. Samtidig ble det opplyst at bedriftshelsetjenester med mer enn en ergonomiansvarlig, fikk bestemme selv hvem som skulle være ansvarlig for utfyllingen av skjemaet. En informasjon om at alle data ville bli behandlet konfidensielt av STAMI, sto som innledning på spørreskjemaet.

Bedriftshelsetjenestene fikk 14 dagers svarfrist på utfylling av skjemaet. Utsendelsen ble fulgt opp med en purreutsendelse til alle som ikke hadde svart innen fristens utløp.

Spørreskjema.

Et utkast til spørreskjema ble utarbeidet av prosjektgruppa. Spørsmålene var inndelt i tre hovedgrupper og hadde faste svaralternativer. Kun ett av spørsmålene ga mulighet for åpne svar. Første del av skjemaet var rettet mot transportbransjens bruk av BHT i tilknytning til informasjonskampanjen og tilsynsbesøkene. Andre del, som inkluderte de fleste spørsmålene, vektla den ergonomiansvarliges synspunkter på selve utformingen av veiledningen og om den fungerte som et nyttig verktøy ved risikovurderinger. Det ble også spurt om andre bruksområder enn risikovurderinger, der veiledningen ble brukt som verktøy (vedlegg 3). Siste del av spørreskjemaet etterlyste synspunkter på det nye informasjonsmateriellet fra Arbeidstilsynet til bruk ved vurdering av helsemessig risiko. Skjemaet ble utarbeidet og distribuert i tilknytning til kampanjen (vedlegg 4).

Testing av spørreskjema.

En liten gruppe ergonomiansvarlige fra utvalgte BHT fikk spørreskjemaet til kritisk gjennomlesning og vurdering. Deres tilbakemeldinger var særdeles nyttige og bidro til viktige klargjøringer og noen endringer i spørsmålenes utforming. Spørreskjemaet ble deretter sendt prosjektgruppa til godkjenning

Referansegrupper.

Prosjektleder spurte fire grupper fra Østlandsområdet om å bidra som referansegrupper. Gruppene størrelse varierte fra 4-9 personer og inkluderte til sammen 23 personer. Gruppedeltakerne jobbet som ergonomiansvarlige i BHT, representerte både egen- og fellesordninger, kjente hverandre fra før og var vant til å diskutere faglige spørsmål i felleskap.

Referansegruppens hovedoppgave var å gi kommentarer til veiledningens utforming; den innledende teksten, beskrivelsen av trafikklys-modellen og de fargelagte illustrasjonene. Deretter ble deltakerne bedt om å bidra med synspunkter på veiledningen som praktisk verktøy ved risikovurderinger i arbeidsmiljøet generelt og i transportbransjen spesielt. Referansegruppens bidro indirekte til kvalitetssikring av spørreskjemaets utforming og relevans for BHTs hverdag. Hvis tiden tillot det, fikk gruppene avslutningsvis kommentere utformingen av det nye informasjonsmateriellet fra Arbeidstilsynet. Hver av referansegruppene fikk maksimum 90 minutter til disposisjon. Prosjektleder var ansvarlig for gjennomføringen av gruppesamtalene som alle ble gjennomført før spørreskjemaene ble sendt ut.

Utfyllende intervjuer.

12 av bedriftshelsetjenestene som besvarte det utsendte spørreskjemaet, ble tilfeldig plukket ut og kontaktet av prosjektleder med spørsmål om et utfyllende telefonintervju. Grunnlaget for utvelgelsen var at bedriftshelsetjenestene hadde mer enn en transportvirksomhet som kunde og at det var krysset av for erfaringer med bistand til bransjen og med bruk av veiledningen som verktøy. Ingen av intervjudeltakerne hadde tidligere bidratt som deltaker i en av referansegruppene.

Et utkast til intervjuguide ble utarbeidet av prosjektleder i samarbeid med prosjektgruppa. Guiden vektla åpne og utfyllende kommentarer til avkrysningene på spørreskjemaet, samt muligheten til å kommentere hvilke erfaringer BHT hadde med transportvirksomhetenes bruk av veiledningen, bruk av bedriftshelsetjenestens kompetanse og nytten av kampanjen.

4.1 BAKGRUNNSDATA FRA

Besvarte spørreskjemaer.

Spørreskjema ble sendt til 67 bedriftshelsetjenester med adresser basert på STAMIs register over bedriftshelsetjenester i Norge eller med adresser hentet fra andre nettbaserte kilder. Endringer i bedriftshelsetjenesters navn eller postadresser bidro til at brev med feil adresse ble sent til mer enn en tredjedel av mottakerne og måtte erstattes med nye utsendelser.

Siden mottakeren av spørreskjemaet var den ergonomiansvarlige, forutsatte prosjektgruppa at BHT hadde en eller flere ansatte med ansvar for fagområdet. Denne forutsetningen begrenset antall returnerte spørreskjema fra legesentre og andre medisinske klinikker som kun tilbød BHT som del av et større tjenestetilbud og som ikke hadde egen ergonomiansvarlig tilsatt. I alt 14 av de utsendte spørreskjemaene gikk til denne kategorien bedriftshelsetjenester. Bedriftshelsetjenestene var heller ikke registrert i STAMIs BHT-register. En av mottakerne ga selv tilbakemelding og informerte om at den tilbød virksomhetene andre tjenester enn de tradisjonelle BHT-aktivitetene. En annen informerte om at eksterne fysioterapeuter ble benyttet til ergonomirelaterte oppgaver, og at det var uaktuelt å engasjere en av disse til å fylle ut tilsendte spørreskjema. Bare en av klinikkene hadde fagkompetansen tilgjengelig og kunne returnere skjemaet i utfylt stand.

De resterende 53 utsendelsene gikk til mottakere som hadde BHT som hovedaktivitet. Det viste seg imidlertid at syv av disse midlertidig var uten den nødvendige fagkompetansen til å besvare spørreskjemaet og ga tilbakemelding om dette. Begrunnelsen var enten at den ergonomiansvarlige var i permisjon eller hadde nettopp sluttet og foreløpig ikke var blitt erstattet. Dette ga et materiale på 47 bedriftshelsetjenester med tilgjengelig kompetanse til å fylle ut skjemaet. Av disse sendte 43 det utfylte skjemaet i retur. Dette innebar en svarprosent på 91 av bedriftshelsetjenester med tilgjengelig kompetanse og en svarprosent på 64 av antall utsendte spørreskjema totalt.

Prosjektgruppa benyttet statistikkprogrammet SPSS til oppsummeringen av returskjemaene.

Deltakerne i spørreskjemaundersøkelsen.

Den dominerende yrkesgruppen blant deltakerne var bedriftsfysioterapeuter. De var ansvarlig for 31 (72%) av de utfylte skjemaene. Seks skjemaer (14%) var fylt ut av bedriftsergoterapeuter. Den resterende delen av deltakergruppen fordelte seg jevnt på andre yrkesgrupper og funksjoner i BHT. Tilbakemeldingene viste samtidig at informantenes antall år i BHT varierte fra under ett til hele 26 år, med et gjennomsnitt på 10.

Bedriftshelsetjenestens organisering.

Kun to av bedriftshelsetjenestene var krysset av som egenordning for en transportvirksomhet, mens 18 bedriftshelsetjenester var krysset av som tradisjonelle fellesordninger. En forskjell fra tilsvarende registreringer i tidligere STAMI-prosjekter, var at mer enn halvparten av bedriftshelsetjenester i dette materialet var organisert som aksjeselskap.

Bakgrunnsdata om transportvirksomhetene inkludert i prosjektet

De 43 bedriftshelsetjenestene som bidro til prosjektet, bisto i alt 70 virksomheter (61%) av de opprinnelige 116 transportvirksomhetene som STAMI mottok navnene på. I alt 34 av de 70 transportvirksomhetene (49%) hadde i følge Arbeidstilsynets sjekklister utarbeidet planer for BHTs arbeid. 55 virksomheter (80%) hadde gjennomført tiltak for å redusere muskel- og skjelettplager, mens 23 (33%) hadde innhentet bistand fra BHT i denne sammenhengen.

Sjekklistene viste i tillegg at 25 virksomheter (36%) oppga å ha gjennomført kartlegginger som grunnlag for risikovurderinger og at kun 16 virksomheter (23%) hadde benyttet seg av den kompetansen som BHT tilbyr.

4.2 TRANSPORTBRANSJENS BRUK AV BHT I TILKNYTNING TIL KAMPANJEN.

Tabell 3. Bakgrunnsdata (N=43)

Tabell 3 viser at spredningen i antall innrapporterte kunder er stor. Deltakernes oppfatning av begrepet transportbransjen kan ha påvirket rapporteringen og bidratt til variasjonen. Kunder der varetransporten bare er en del av aktiviteten, kan for noen ha vært vanskeligere å definere enn rene spedisjonsfirmaer.

Tabellen synliggjør også et varierende samarbeid mellom virksomhetene og BHT etter tilsynsbesøkene. 26 bedrifter (60%) fikk fra en til tre henvendelser om bistand. I tillegg fikk seks bedriftshelsetjenester (14%) fire henvendelser eller fler. Ni bedriftshelsetjenester (21%) fikk ingen henvendelser. Dette kan det skyldes at få eller ingen av bedriftene de hadde avtale med fikk pålegg fra Arbeidstilsynet.

Tabell 4:

Virksomhetenes behov for faglig bistand var både knyttet til risikovurderinger alene og til risikovurderinger i kombinasjon med etterfølgende tiltaksplaner. I tillegg var bistand til gjennomføring av tiltaksplaner alene en etterspurt oppgave, mens tiltaksplaner uten forutgående risikovurderinger syntes noe mindre aktuelt.

En oppsummering av Arbeidstilsynets egne registreringer av antall pålegg gitt den enkelte transportvirksomhet, antyder en sammenheng mellom antall pålegg og virksomhetens bruk av bistand fra BHT i ettertid. Bistandsområdene fra BHT som det refereres til i figur 1, er de samme som dem som omtales i tabell 4.

Bransjerettede informasjonskampanjer som inkluderer tilsynsbesøk og eventuelle pålegg, kan påvirke virksomhetenes bruk av BHT til risikovurderinger og utarbeiding av tiltaksplaner, som vist i tabell 3 og figur 1.

Intervjudeltakernes kommentarer til transportvirksomhetenes bruk av BHT generelt.

Tallene i tabell 4 tyder på at transportvirksomhetene i dette materialet neppe kan omtales som storbrukere av BHTs tjenester. Intervjudeltakernes kommentarer bidro til inntrykket av en bransje som i varierende grad etterspør bistand fra sin BHT. De beskrev en bransje i endring. Endringene påvirket både virksomhetenes bruk av BHT og av veiledningen som arbeidsverktøy. Transportvirksomhetene bruker oss, men de bruker oss totalt sett lite”, var en av kommentarene. Flere virksomheter outsource , sa en annen. En tredje forklarte det slik: Virksomheter med blanding av lagerarbeid og transport bruker ofte andre enn egne ansatte til å kjøre ut varene. Denne gruppen arbeidere påtar de seg heller ikke ansvaret for . Han føyde dessuten til: Lagrene er ofte godt tilrettelagt. Sjåførere som er selvstendig næringsdrivende, har det verre. Alt skal gå så fort. De tar de oppdragene de får og er tilsynelatende lite opptatt av veiledningen .

En intervjudeltaker mente imidlertid at når bransjen viste så ulik interesse for veiledningen og for BHTs kompetanse, så skyldtes dette først og fremst virksomhetenes tro på egen lokalkunnskap. Han forklarte videre: Ledere og ansatte kan være av den oppfatningen at belastningene ved å jobbe på en leveringsterminal, er det de selv som til syvende og sist vet mest om . Når det skal gjennomføres tiltak, velger de å vektlegge egen kompetanse og egne erfaringer framfor å benytte seg av veiledningen og bistand fra annet fagpersonell”, la han til.

Nok en deltaker støttet opp under dette inntrykket ved å fortelle om sjåførere som forholdt seg til sine egne risikovurderinger. De var negativt innstilt til transportoppdrag fra enkelte leverandører. Dette var leverandører som produserte varer som var for tunge til at en enkelt person kunne løfte dem alene. Slike oppdrag kunne like gjerne konkurrenten overta, mente sjåførene selv.

4.3 BEDRIFTSELSETJENESTENS ERFARINGER MED BRUK AV VEILEDNINGEN TIL RISIKOVURDERINGER I TRANSPORTBRANSJEN.

Veiledningen til forskrift om Tungt og ensformig arbeid er først og fremst et verktøy for arbeidsgiver og arbeidstakere, men den kan også benyttes av bedriftshelsetjenesten ved faglig bistand til virksomhetene.

BHTs bruk av veiledningen før og etter tilsynsbesøkene.

Figur 2. Bruk av veiledningen til risikovurderinger i transportbransjen (N=43)

Figur 2 viser at veiledningen er et viktig verktøy for BHT. Figuren avdekker imidlertid at bruken er mer begrenset når erfaringene skal knyttes til transportbransjen og tilsynsbesøkene spesielt. Informasjonskampanjen påvirket i liten grad bruken av verktøyet.

Intervjudeltakeres kommentarer til egen bruk av veiledningen

Veiledningen til forskrift om Tungt og ensformig arbeid blir vurdert som et nyttig verktøy ved risikovurderinger. Intervjudeltakerne trakk fram både transportvirksomheter og andre virksomheter der veiledningen ble brukt ofte.

Mange hadde kommentarer til hvorfor nettopp denne veiledningen var så nyttig:

Enkelte av intervjudeltakerne var mer reserverte i sin begeistring og mente veiledningen ikke alltid var like anvendelig. Ved frakting av tømmer brukes kran og ved tanktransport er den heller ikke så aktuell, var eksempler som ble nevnt. Den har et stort anvendelsesområde og er av den grunn veldig generell, mente en. Den er litt for teknisk, mente en annen. Flere var inne på at veiledningen var for rund i formuleringene og krevde av den grunn mye bruk av skjønn. Dette gjør det jeg presenterer videre mer usikkert, la en forklarende til.

Referansegruppens innspill til bruk av veiledningen.

Referansegruppene diskuterte veiledningen grundig og framhevet at den både var lettlest og pedagogisk godt utformet. De vurderte kombinasjonen av tekst og tegninger som en svært hensiktsmessig form for formidling og godt egnet til bruk ved undervisning. Den forskjellen som kan være tilstede mellom arbeidsgivers og arbeidstakers syn på hvilke belastninger som representerer en risikofaktor, gjorde veiledningen særlig viktig som dokumentasjon.

BHTs erfaringer med virksomhetenes kjennskap til og bruk av veiledningen.

Både intervjudeltakerne og deltakerne i referansegruppene vurderte BHT som arbeidsgivers viktigste

kjenn

gjekk igjen blant deltakerne. En intervjudeltaker sa det slik: Noen får nærmest en a-ha opplevelse når de får veiledningen presentert.

Flere referanse- og intervjudeltakerne mente imidlertid at deler av veiledningen ikke alltid er like lett å forstå. Bedriftshelsetjenestens supplerende fagkompetanse kan være helt nødvendig og en viktig grunn til

slik en av intervjudeltakerne uttrykte det. En deltaker forklarte det slik: Virksomhetene trenger bakgrunnskunnskap for å bruke veiledningen. Den er litt for firkantet i beskrivelsen av ansattes arbeidsoppgaver. Virkeligheten er annerledes. Ansatte gjør flere oppgaver med ulike belastninger i løpet av en dag.

Dessuten har virksomhetene ulike syn på vektangivelsene i veiledningen. En intervjudeltaker sa: Så lenge det står i loven, brukes det alltid hjelpemidler v

En annen sa imidlertid: På samlebånd kan det ofte håndteres varer med vekt opp mot 50 kilo. Noen transportbedrifter har derfor liten forståelse for en øvre vektgrense for løft på 25 kilo. Den grensa overskrides ofte av både ansatte og ledere", la han til.

En tredje sa det slik: Enkelte transportbedrifter anser visse angivelser i veiledningen, eksempelvis vektgrensa på 25 kilo, som for lav . Noen virksomheter henger seg for mye opp i visse avgrensninger og får dermed manglende respekt for veiledningen som helhet , mente han. Vektgrensene for løft over skulderhøyde oppleves også som lave. Noen virksomheter uttaler seg svært negativt og jeg må argumentere hardt for å oppnå forståelse for at de er slik , var en tredje kommentar til transportvirksomheters syn på aktuelle vektgrenser. En fjerde intervjudeltaker oppsummerte likevel sine erfaringer slik: Selv om vi møter skepsis og må argumentere når vi henviser til veiledningen, så blir vi blir trodd. Hvis veiledningen presenteres og samtidig suppleres med vår fagkunnskap, så blir den generelt godt mottatt , var hennes erfaring.

4.4

Utforming av veiledningen - del 2.

Tekstdelen.

Del 2 i veiledningen til forskrift til Tungt og ensformig arbeid består av skriftlig informasjon og har få illustrasjoner. Illustrasjonene viser kun en stående og en sittende arbeidssituasjon uten verken mål- eller vektangivelser.

Figur 3. BHTs vurdering av teksten i veiledningen, prosentfordeling (N=43)

Figur 3 viser at tekstens innhold og utforming anses som nyttig og overførbar til risikovurderinger i transportbransjen. Tilbakemeldingene tyder på at det er særlig ved utarbeidelsen av tiltaksplaner at den kommer til nytte.

Intervjudeltakeres kommentarer til tekstens utforming.

Intervjudeltakerne hadde mange kommentarer til tekstens utforming og til hvilke oppgaver den særlig var nyttig:

d rapporter

innkj

Noen forslag til forbedringer kom også fram:

- og akkordordninger ofte fører til at arbeidsoperasjoner,

Referansegruppens innspill til tekstens utforming.

Referansegruppens deltakere diskuterte tekstens innhold svært grundig. De var stort sett enige om at den både var pedagogisk og lettlest. De hadde likevel mange innspill til forbedringer. Flere var inne på at tittelen på veiledningen var misvisende og at dette gjenspeilet seg i teksten. Grunnen var bruken av betegnelsen ensformig arbeid, som de mente kunne oppfattes som ensbetydende med kjedelig arbeid. Dataarbeid ble nevnt som et eksempel på ensidig arbeid, men som ikke nødvendigvis er kjedelig. Flere mente også at det i teksten burde vært et skille mellom lett/ensidig arbeid og tungt/ensidig arbeid. Andre mente at formuleringen var vel mye fysiske og teknisk. Teksten burde fått tydeligere fram at fysiske belastninger også kan være noe positivt. Den er kort og godt litt for negativ i utformingen, mente flere. Referansegruppene som fikk anledning til å kommentere veiledningen som verktøy i flere bransjer, savnet en bredere omtale av forflytning som arbeidsmetode. De ønsket også mer oppmerksomhet mot betydningen av samspill og samhandling ved risikovurderinger.

Utforming av veiledningen del 3.

Vurderingsmodellene.

Del 3 i veiledningen inkluderer en rekke fargelagte vurderingsmodeller samt en definisjon av fargene rødt, gult og grønt. Modellene illustrerer ulike arbeidssituasjoner, mens fargene

beskriver tre ulike nivåer for helsemessig risiko. Modellen er basert på samme system som trafikklysene i et gatekryss. Fargevalget angir grad av risiko for utvikling av muskel- og skjelettplager under de angitte arbeidsforholdene.

Figur 4. BHTs vurdering av illustrasjonene, prosentfordeling (N=43)

Figur 4

utformet på en slik måte at de med letthet kunne overføres til risikovurderinger i konkrete arbeidssituasjoner.

Bedriftshelsetjenesten kommentarer til:

Både intervjudeltakerne og referansegruppen
nyttig og grei illustrasjon. Den var godt beskrevet. Den var også gjenkjennelig, siden den brukes i så mange andre sammenhenger i samfunnet. Ved undervisningsoppdrag for ansatte med dårlige norskkunnskaper var den spesielt nyttig å ha.

Bedriftshelsetjenestens kommentarer til vurderingsmodellen for: SITTENDE ARBEID.

Verken intervjudeltakerne eller referansegruppene hadde mange kommentarer til vurderingsmodellen for sittende arbeid. Den var nok mer anvendelig ved dataarbeid enn i transportbransjen, mente de fleste. Et unntak var pakkelinjer i produksjonsbedrifter med transportfunksjon som delaktivitet. Der var den nyttig som referanse når rekkeavstandene for armene skal vurderes (3). En av intervjudeltakerne synliggjorde den mekaniske belastningen ved hjelp av praktiske øvelser. Øvelsene gjorde at de ansatte kunne kjenne på kroppen hvordan armens lengde påvirket armens kraft.

Bedriftshelsetjenestens kommentarer til vurderingsmodellen for:
STÅENDE ARBEID.

Heller ikke vurderingsmodellen for stående arbeid fikk mange kommentarer verken fra intervjuedeltakerne eller referansegruppene. Noen av deltakerne brukte den til å synliggjøre ansattes ulike kroppsmål og hvilke arbeidshøyder som av den grunn var de beste. Mens andre kombinerte vurderingsmodellen med utdrag fra beskrivelsen av riktige arbeidshøyder i tekstdelen. Som referanse i rapporter egnet den seg svært godt.

Bedriftshelsetjenesten kommentarer til vurderingsmodellene for:
LØFTE-, BÆRE-, HEVE- og SENKEARBEID samt SKYV OG TREKK.

Modellenes utforming engasjerte deltakerne og bidro til mange kommentarer. En av intervjuedeltakerne mente at både vurderingsmodellen for skyv/trekk og for vurderingsmodellen for løfte/bære var lite egnet for transportbransjen. Hun hadde kjørt rundt med ulike transportbiler og oppdaget da at modellene var vanskelige å tilpasse til de arbeidssituasjonene hun møtte. En annen mente at de kort og godt var for lite praktisk rettet. De burde inkludert flere faktorer som påvirker grad av belastning, særlig når varer skal pakkes og/eller paller skal skyves på et lager. Dessuten er det alltid vanskelig å måle trekk-kraft, så lenge det kreves ekstra utstyr, la hun til.

Referansegruppene hadde spesielt mange synspunkter og innspill til:
- vurderingsmodellen for LØFTE-, BÆRE-, HEVE- OG SENKEARBEID;

burde vært beskrevet som ege

løfting og bæring, bør gjentas under

- og til vurderingsmodellen for SKYV OG TREKK;

med å ha nytte av skyv og trekk

o

Bedriftshelsetjenestens innspill til utforming av vurderingsmodellen for:
ENSFORMIG GJENTAKELSE SARBEID.

Dataarbeid igjen ble nevnt som en arbeidssituasjon der denne modellen var særlig egnet. Likevel var deltakerne enige om at modellen også kan brukes i transportbransjen. Noen mente den var spesiell, siden den inkluderte andre faktorer enn de rent fysiske. Andre deltakere savnet en grundigere beskrivelse av ensformig arbeid som arbeidsmetode og ikke minst betydningen av små hyppige pauser. Dessuten er ikke modellen selvforklarende nok, mente noen. Den er for vanskelig å forstå og kan ikke brukes direkte av arbeidstakere og arbeidsgivere.

Bedriftshelsetjenestens innspill til utforming av:
VURDERINGSMODELL FOR ARBEIDSS STILLINGER.

Kommentarene til denne modellen var svært sprikende. De varierte fra at dette var en vurderingsmodell som ble delt ut og brukt ofte til at dette var den modellen som var minst i bruk. I andre bransjer ble den imidlertid ofte brukt. Bygg- og anleggsbransjen ble særlig nevnt. Ved risikovurderinger av arbeidssituasjonen til elektrikere, rørleggere og vedlikeholdsarbeidere egnet den seg også godt.

Bedriftshelsetjenestens bruk av andre vurderingsmodeller/vurdrings skjema enn
veiledningen.

Når det gjaldt bruk av andre modeller enn veiledningen til risikovurdering, svarte 10 av deltakerne (23%) at de brukte virksomhetens egne modeller, mens 18 (42%) brukte modeller som BHT hadde utarbeidet. 8 deltakere (19%) hadde krysset av for helt andre modeller og mange ulike modeller ble navngitt. Modellen SLIC ble nevnt av flere (4).

KIM var et annet vurderings skjema som også ble benyttet (5). En intervjudeltaker som fikk skjemaet utdelt under et tilsynsbesøk, har brukt det flere ganger og syntes det fungerte godt. Han mente dette skjemaet, i motsetning til vurderingsmodellene i veiledningen, bidro til mer håndfaste risikovurderinger. Likevel etterlyste han et tilbud om opplæring fra Arbeidstilsynet i hvordan skjemaet bør brukes.

Bedriftshelsetjenestens bruk av veiledningen til annen bistand enn risikovurderinger.

Spørreskjemaet etterlyste bruk av veiledningen til andre oppgaver enn risikovurderinger og ulike svaralternativer ble foreslått. Undervisning, ergonomisk rådgiving til grupper, rådgiving til individer, ergonomisk kartlegging og tilrettelegging for sykmeldte var de mest benyttede svaralternativene (figur 5)

Figur 5: Annen bruk av veiledningen

Både intervjudeltakerne og referansegruppene bekreftet langt på vei resultatet fra spørreskjemaundersøkelsen. I tillegg var referansegruppene særlig opptatt av den betydningen veiledningen hadde som dokumentasjon og som en solid referanse i rapporter.

4.5 BEDRIFTHELSETJENESTENS MED ARBEIDSTILSYNET I TILKNYTNING TIL KAMPANJEN.

BHTs deltakelse ved tilsynsbesøk.

I alt 22 bedriftshelsetjenester(53%) informerte om at de hadde mottatt invitasjon om å delta på tilsynsbesøk, og av disse var det bare tre (14%) som ikke hadde anledning til å være til stede. Totalt 18 bedriftshelsetjenester (42%) ble ikke invitert. To bedriftshelsetjenester (5%) besvarte ikke spørsmålet.

Intervjudeltakernes kommentarer til betydningen av tilsynsbesøk.

Intervjudeltakere som var til stede under tilsynsbesøkene, mente at Arbeidstilsynet burde gjennomføre flere tilsynsbesøk. De er av stor betydning for det forbyggende arbeidet i virksomhetene, var en av begrunnelsene. Tilsynsbesøkene kan forhindre at enkelte virksomheter synes å være mer opptatt av helsekontroller enn forebyggende arbeid, var en annens kommentar. De bidrar samtidig til at virksomhetene får viktig informasjon om forskrifter, veiledninger samt annet materiell de kan ha nytte av. Flere av intervjudeltakerne vektla betydningen av denne muligheten for informasjon fra Arbeidstilsynet til virksomhetene.

BHTs kontakt med Arbeidstilsynet i tilknytning til kampanjen.

Tabell 5. BHTs kontakt med Arbeidstilsynet under kampanjen (N=43)

Selv om oversikten i tabell 3 viste at antall kunder i transportbransjen varierte, så viser tabell 5 at hele 39 (70%) av de 43 bedriftshelsetjenestene rapporterte om kontakt med Arbeidstilsynet i tilknytning til kampanjen.

En av intervjudeltakerne ønsket særlig å framheve betydningen av en god dialog mellom bedriftshelsetjenesten og Arbeidstilsynet. Møter der Arbeidstilsynet inviterer bedriftshelsetjenester til å være til stede, er viktige. De gir en arena for bedre kontakt og bidrar til nyttige diskusjoner.

4.6 BEDRIFTSHELSETJENESTENS ERFARINGER MED NYTT INFORMASJONSMATERIELL FRA ARBEIDSTILSYNET.

Arbeidstilsynet utarbeidet i tilknytning til kampanjen nytt informasjonsmaterieil til bruk ved risikovurderinger (8).

I alt 29 deltakerne (67%) bekreftet at de hadde benyttet seg av materiellet. Av disse svarte
-Til hjelp i vurdering av helsemessig risiko” ga mer nyttig informasjon ved risikovurderinger enn vurderingsmodellene i den originale veiledningen.

De fleste av intervjudeltakerne hadde benyttet de nye vurderingsmodellene og ga mange positive tilbakemeldinger på modellenes utforming. Teksten er både klar og konkret og modellene er godt likt av arbeidsgiver, kunne de fortelle. Det tosidige arket som modellene er trykket på, er dessuten mer hendig enn den originale veiledningen. Ett ark er både lettere å kopiere, ta med seg ut i virksomhetene og å bruke som vedlegg til rapporter.

Referansegruppene hadde langt flere kommentarer til den spesifikke teksten og til utformingen av de nye vurderingsmodellene. Ved første øyekast virket den veldig bra, mente flere. Men ved nærmere øyesyn virket den mer uklar.

De positive elementene som gruppene særlig ønsket å framheve var:

- at visualiseringen av arbeidseksemplene er gode. Skrivemaskinen er eksempelvis byttet ut med en lap-top. Alt dette er pedagogisk viktig i dagens arbeidsliv.

- at kilo brukes som vektangivelse i stedet for Newton(N). Kilo er i motsetning til Newton, en vektangivelse folk kjenner fra vanlig praktisk hverdag.

- at det både er riktig og viktig å ha differensierte vektgrenser for kvinner og menn.

Men som de fleste andre brukerverktøy, kan også det nye arket med vurderingsmodeller bli bedre. Følgende innspill og ønsker om forbedringer ble nevnt av flere:

- Savner informasjon om hva som skal være tiltakskonsekvensene av de nye fargene som er

- argene vil uten nærmere beskrivelse, bli tolket ulikt.

- Savner den faglige begrunnelsen eller referansene for de nye vektangivelsene.

- Savner også nærmere informasjon om vektangivelsene er basert på en gjennomsnittsperson på 40 år og om de inkluderer et aldersperspektiv.

i den originale veiledningen som gjelder. Det er ikke helt samsvar mellom vektangivelsene i de to modellene.

-
daglig vekt-

- Savner informasjon om vektangivelsen vekten ved ett trekk eller samlet belastning ved flere trekk.

-
vektangivelser for kvinner og menn.

- Savner en presisering av begrepene noen, flere eller mange under modellen for ensformig gjentakelsesarbeid.

Informasjonsmateriellet med de nye vurderingsmodellene omtales både som svært hendig og informativt men kan bli mer leservennlig, hvis bruken av gul skrift mot hvit bakgrunn skiftes ut med annen kombinasjon. Mange kommenterte de høyhælte skoene til en av illustrasjonsfigurene, som de mente ga feil signaler om hva som er hensiktsmessige arbeidssko i stående arbeid.

Rapporten oppsummerer en gruppe bedriftshelsetjenesters erfaringer med bruk av Arbeidstilsynets veiledning til forskrift om Tungt og ensformig arbeid til risikovurderinger i transportbransjen. Bedriftshelsetjenestene gir samtidig en vurdering av transportvirksomhetenes etterspørsel etter bistand i tilknytning til tilsynsaktiviteter i forbindelse med
- Europeisk uke, høsten 2007.

Antall deltakere som har bidratt til kartleggingen er få, slik at resultatene og de supplerende kommentarene i rapporten bør tolkes med forsiktighet.

Deltakernes tilbakemeldinger viser at kampanjen påvirket transportvirksomhetenes bruk av bedriftshelsetjenesten. Tilsynsbesøkene bidro til økt bruk av bedriftshelsetjenesten til bistand ved risikovurderinger og ved utarbeidelse av tiltaksplaner. Resultatene signaliserer

en sammenheng mellom antall pålegg gitt av Arbeidstilsynet og virksomhetens bruk av bedriftshelsetjenesten.

Veiledningen var et viktig verktøy for bedriftshelsetjenesten ved risikovurderinger i transportbransjen. Bedriftshelsetjenestene mente teksten var nyttig og at de ulike vurderingsmodellene var klart beskrevet og enkle å overføre til praktiske arbeidssituasjoner.

Veiledningen ble i tillegg til risikovurderinger brukt ved rekke andre aktiviteter. Den var særlig nyttig som underlag ved ergonomisk kartlegging, rådgiving, undervisningsoppdrag og som referanse i rapporter. Aktivitetene bidro samtidig med viktig informasjon til virksomhetene om veiledningens eksistens, innhold og bruksområder.

Selv om deltakerne både gjennom spørreskjemaundersøkelsen, telefonintervjuer og referansegrupper bidro med betydelig ros til veiledningen, hadde de i tillegg en rekke forslag til hvordan veiledningen kan gjøres bedre.

Arbeidstilsynets nye in
helsemessig risiko
hendig og informativt og fikk mange positive kommentarer. Men også dette verktøyet fikk konkrete forslag til forbedringer.

modeller - Til hjelp i vurdering av
ommentert av deltakerne. Materiellet er både

Forfatterne takker:

Arbeidstilsynet ved Harald Gran, Bjørg Hegdal og Eldri Kirkesola for verdifulle bidrag under planleggingen av prosjektet. Vi takker også avdelingsdirektør Helge Kjuus, STAMI, for nyttige kommentarer til utformingen av prosjektrapporten.

6. REFERANSER.

1. Arbeidstilsynet,
Forskrift om Tungt og ensformig arbeid og tilhørende veiledning
Best.nr. 531.
<http://www.arbeidstilsynet.no/binfil/download.php?tid=43314>
2. Arbeidstilsynet,
Europeisk uke 2007,
<http://www.arbeidstilsynet.no/c26967/artikkel/vis.html?tid=42521>
3. Haslund I,
Lettere arbeidsdag i sjokoladefabrikken,
Arbeidervern 2/2008.
<http://www.arbeidstilsynet.no/c26985/artikkel/vis.html?tid=48217>
4. SLIC sjekklister
<http://www.arbeidstilsynet.no/binfil/download.php?tid=45360>
5. KIM sjekklister
Assessment of manual handling tasks based on key indicators

http://www.handlingloads.eu/en/site/px_en-KIM-PP-ws.pdf
6. Gudding IH, Lie A
Bedriftsfysioterapeutens innvirkning til det inkluderende arbeidsliv,
STAMI-rapport nr. 1, 2005
<http://www.stami.no/?nid=8059&lcid=1044>
7. Gudding IH,
Arbeidsplassbeskrivelse et bidrag til bedre samspill mellom arbeidsgiver,
arbeidstaker og fastlege
Ramazzini nr. 3, 2002
8. Vurderingsmodeller Til hjelp i vurdering av helsemessig risiko
<http://www.arbeidstilsynet.no/binfil/download.php?tid=43263>

| | | | |

							☐
							33

							3

531 §9

531 §9

										3

| | | |

- og skjelettplager.

Veiledning om risikovurdering og tiltak er en viktig del av denne informasjonen.
tilsynet mer enn 200 tilsyn i transportbransjen.

S
kampanjen og tilsyns . Samtidig
synet informasjon om hvilken nytte du har av veiledningsdelen i forskriften om
Tungt og ensformig arbeid risikovurderinger i denne bransjen.

Grunnen til at vi henvender oss til deg er at en eller flere virksomheter i transportbransjen har oppgitt din bedriftshelsetjeneste som sin bedriftshelsetjeneste. Dette er transportvirksomheter som enten har transport av gods/varer som hovedaktivitet eller som en del av aktiviteten. Virksomhetene har i tillegg ten 2007.

med svaralternativer. Vi har i tillegg lagt ved veiledningsdelen i
forskriften om Tungt og ensformig arbeid

I bedriftshelsetjenester der det er flere enn en ergonomiansvarlig, kan disse gjerne samarbeide om
imidlertid

Inger Helene Gudding

Arve Lie

All informasjon vil bli behandlet konfidensielt av STAMI

: .....

Egenordning ..... Fellesordning ..... AS .....

Bedriftsergoterapeut ..... Bedriftsfysioterapeut ..... Bedriftslege .....

Bedriftssykepleier ..... Yrkeshygieniker .....

Annet, oppgi bakgrunn.....

rett.

Ja ..... Nei .....

Antall .....

_____ ✓

Antall: .....

Sett ett eller flere kryss

- a. ....
- b. Bidrag ved tiltaksplaner ..... de tiltaksplaner, antall .....
- c. Bidrag ved risikovurderinger samt .....
- d.

Antall: .....

Antall .....

BRUK AV VEILEDNINGEN GENERELT.

Aldri ..... Av og til ..... Alltid .....

Aldri ..... Av og til ..... Alltid .....

Aldri ..... Av og til ..... Alltid .....

UTFORMINGEN AV VEILEDNINGENS DEL II I FORSKRIFTEN
= DELEN SOM HOVEDSAKLIG HAR TEKST

Aldri ..... Av og til ..... Nokså ofte ..... Alltid .....

Aldri .....

Av og til .....

Alltid .....

UTFORMINGEN AV VURDERINGSMODELLENE I FORSKRIFTEN DEL III
= DELEN MED FARGELAGTE ILLUSTRASJONER

Klart .....

klart

Moderat .....

uklart

Uklart .....

og skyv/trekk.

inkluderer sittende arbeid -

-

Klart .....

klart

Moderat .....

uklart

Uklart .....

Klart .....

klart

Moderat .....

uklart

Uklart .....

?

Klart .....

klart

Moderat .....

uklart

Uklart .....

a. Bruker modeller/skjema som virksomheten(e) selv har utarbeidet?.....

b. Bruker modeller/skjema som BHT selv har utarbeidet? .....

c. Bruker andre tilgjengelige modeller (eks. SLIC Sjekkliste, Manuell Handling Assessment Charts, Key Indicator Method o.a)?.

N

.....

BRUK AV VEILEDNINGEN TIL ANNEN BISTAND ENN RISIKOVURDERINGER,
LTAKSPLANER

*

Ergonomiske kartlegginger som del av det systematiske HMS-arbeidet .....

Tilrettelegging for personer med nedsatt funksjonsevne .....

Tilrettelegging for eldre arbeidstakere .....

Undervisning generelt .....

                  pesielt .....

Litteraturreferanser .....

Annet .....

ERFARINGER MED NYTT INFORMASJONSMATERIELL

Arbeidstilsynet ga ut nytt informasjonsmateriell i forbindelse med kampanjen Rett belastning

Ja .....

Nei .....

NB.

mo

Ja .....

Nei .....

:

.....n og/eller det nye arket "Vurderingsmodeller" som
vi ikke har spurt om, og som du mener er viktige?

.....

.....